

Szubjektív monográfia

„Fölfelé menet balról van a «gépház», ami talán nem is fõdi a fogalmat, mert gépet sehol sem látni, csak kétfogantyús kereket, amelynek tulajdonképpen két-két pár féket, hol szorosra húznak, hol megengednek.”

/Haszmann Pál a komandói sikló felsõ állomásáról, 1971./

Mit tud a nagyközönség *Komandóról*? Sokkal többet, mióta 1981-ben megjelent *Látó Anna* Honvágyam hiteles története c. könyve, fedõlapján a komandói sikló fényképével és a szerzõ elsõ vallomásával hõsérõl, Komandóról: „Komandónak, mint a végtelen (vagy véges?) tér valamennyi parányának, sajátos a története, érdeme nem óriási, dicsekedni vele nincs miért, de szégyenkezni sem kell miatta, csupán tárgyilagosan feljegyezhetõ, hogy tájainkon, a haladás nagy európai vonulataitól távolabb, hatalmasabbak árnyékába szorultán, tetemes késéssel ugyan, *de ott a hegyek tetején létesült elõször faipar.* [...]”.

Honnan is tájékozódhatott volna a kíváncsi olvasó, ha érdeklõdésével Komandó, a Délkelet-Kárpátok belsõ hajlatának elsõ faipari létesítésének múltja felé irányult? Elsõsorban az 1899-ben megjelent *„Háromszék vármegye Emlékkönyv”*-bõl (az ún. Pótsa-féle nagymonográfiából) (→ Háromszék nagymonográfiája c. fejezetet), *Kacsó Sándor* Fogy a virág, gyûl az iszap c., 1974-ben megjelent könyvébõl (→ „A fõ aratás azonban a fa volt” c. fejezetet), valamint régi és újabb tudósításokból (→ Egy faipari szakiskolai tanárra emlékezve c. fejezetet), tanulmányokból /pl. Árvay Józsefnek az Aluta 1971. évi kötetében megjelent írásából/, újságcikkekbõl, melyek közül kiténik *Haszmann Pálnak* - a Csernátoni Múzeum megalapítójának - *Komandó* c. írása /Megjelent a Megyei Tükör 1971. V. 8-i számában/.

Látó Anna Komandó létesítésének kezdetét 1882-tõl számítja. Ekkor jelent meg ugyanis a vidéken *Horn Dávid*, budapesti fakereskedõ, a „zömök, keménykötésû kis ember”, ki azzal, hogy *Zathureczky Gyula* papolci erdõbirtokossal az ismeretes faüzletet megkötötte, létrehozta *Gyulafalvát*. Ennek „József” fûrésztelepe 1888 októberében kezdett mûködni. Az erdõvásárt követõ gyárlétesítés iparosok ide telepítését tette szükségessé. Az újonnan érkezettek közé tartozott *Haszmann József* gépész is, kinek Pál fia *Gyulafalván* 1902-ben született. „Brassóban még gázzal világították az utcákat” - írja *Látó Anna* - és *Gyulafalván* már villanyal világítottak. Az alapító nagyvonalúságát pedig még

azzal is megtoldotta, hogy 1889-ben magániskolát alapított, hol az első tanító (Bartha Károly) negyven gyermeket oktatott.

Horn Dávidot - amint már ezt Háromszék megye emlékkönyvéből is tudjuk - ambíciója nem engedte, hogy Gyulafalvával, és a telepet Papolccal összekötő *szekérúttal* megelégedjék: 1890-ben az első fűrészüzemétől mintegy öt kilométerre, a Komandó nevű helyen újabb fűrésztelepet létesített, és még ugyanebben az évben be is fejezte a *komandói vasúthálózat* legfontosabb szakaszát. Ez a kovásznai „Térrét”-től kezdve a „Gábor” (Komandó) és a „József” (Gyulafalva) fűrészekig egy sikló - nem a napjainkban is üzemben levő ún. *Komandói sikló* - közbeiktatásával vette kezdetét. Ugyancsak 1890-ben épült Bartha és Porzsolás havasokon át, Szélkapu tetőig egy másik erdei vasútvonal is.

A komandói „Gábor” fűrészüzem 1890. november 20-án történt hivatalos megnyitására a kolozsvári *Erdélyi Híradó* 1890. nov. 24-i számából értesülhetünk: „A meghívott és nagyszámban összegyűlt vendégek *Vajnafalván* [ma Kovászna egyik része] a vállalat irodájában találkoztak. [...] A reggeli után a vállalkozó [...] vezetése mellett *vasutra ülve*, a *gőzsikló* [Így! A mostani sikló kéthátasú fékpálya, a lefelé menő terhes kocsi húzza fel az üres vagonokat.] alá jutottunk, honnan - mert a *gőzsiklón a személyszállítás tilos* - részint lóháton a hegy tetejére haladtunk. Itt készen vártak a feldíszített *vasuti kocsik*, melyekre elhelyezkedve, feledhetetlenül szép úton a gőzös fűtvei közben egy *félórát* haladva, elértük a «Gábor» gőzfűrész telepét [Komandót], hol egy percze megállva, az egész társaság ennek eltelte után a vonaton tovább a «József» gőzfűrész telepre [Gyulafalvára] ment.”

Haszmann Pál a „telep”-nek nevezett egykori *komandói fűrészüzemről* - mely 1893-tól a *Groedel család* tulajdonát képező *Erdélyi Erdőipar Részvénytársaságé* volt - idézett cikkében arról is tájékoztat, hogy ott mi minden hol volt: „már a *telepen* vagyunk, balról az *öntőde*, a *fűtőház*, jobbról a *rönktér*, a *kovács*-, *esztergályos*-, *kerekes*-, *asztalosműhely*, ezek szomszédságában az *anyagter*, tovább a *gyár*” [azaz a fűrészcsarnok, melyről már az Egy faipari szakiskolai tanárra emlékezve c. fejezetben megemlékeztünk]. „A sínek és a deszkaplacc közötti téren zajlott az élet. Vártuk a vonatokat, Kovászna felől a friss zöldséggel érkező kofákat, vendégeket, délután a postát” - olvassuk *Látó Anna* könyvében az annyi megbecsüléssel írt sorokat. Mi mindenre is emlékszik vissza az író nőgyerekkora élményei közül! És milyen nehéz ezekből a legszebbet kiválogatni! Talán folytassuk idézeteinket az édesapjáról írt, rendkívül rokonszenves sorokkal és majd egy tanulságos erdei „betét”-tel zárjuk a mindenki számára ajánlható, páratlan erdész-fás olvasmányt:

„Apám - aki fiatalkorától mérnök volt Komandón, és heteket, hónapokat töltött az erdőben egy-egy nagyobb vasútépítésnél [...] *Vasárnap örömmel jött haza pihenni*, és sohasem áradozott a természet szépségeiről, csak éppen élni nem tudott az erdő nélkül. Öreg korára bekényszerült a városba, és szomorú ember lett belőle. Hiába ült ki télen, nyáron a kerti fák alá, tudta, hogy hitegeti magát, ez nem az ő világa” /39., 40./.

„Aztán [Balázs Antal ...] - Nézze csak, kisasszonyka - mondta még az öreg utolsó oktatásként, talán imádság helyett -, látja ott azt a *csemetét*, azzal jól kell bánni, kímélni kell. Figyelje csak, hogy húzódik be a bükk lombja alá, gyenge még, az erősebbnél keres menedéket. A bükk vigyáz rá, ápolja, gyámolítja. Amíg kicsike, ott növekedik, elszívja a nevelője elől a drága nedveket, de ha megnőtt, megerősödött, kidugja fejét a bükk lombja alól, s ha egyszer megkóstolta, mi a napfény, a szabadság, többé nem ismer kíméletet, ránő a nevelője fejére, fölbe kerekedik... és a bükk senyedni kezd, megbütykösödik, reumas öreg lesz belőle. *Hála nincsen a természetben sem*” /39./

A növényfajok közötti harcot bizonyítani akaró sorok - amit az erdészettudomány csak egymás létfeltételének korlátozása révén kialakult, „kedvezőtlen kapcsolat”-ként ismer el -, már találóbbak a Groedelék és az ország számos sarkából Komandóra települt munkásság viszonyában, ugyanis *Groedel Zadig* (1874-ben telepedett le Máramarosszigetre) *fiai* (Ármin, Bernát és Albert, kik már 1905-ben, alig 13 éves komandói uralkodás után már megkapták Ferenc Józseftől „bogdáni és gyulafalvi előnévvel” a magyar báróságot), és *unokái* valóban nem ismerték a *hálát*. Ezt már elismerten bizonyítja *Árva Józsefnek* A komandói faipari munkások 1936. évi sztrájkja c. dolgozata /Aluta, 1971. 79-85./, melynek záró sorai arról szólnak, hogy habár „a munkásság elnyomatásának akkori nehéz időszakában nagyon jelentős eredmény volt a napi munkaidőnek egy órával való csökkentésének kiharcolása, Komandó 600-nál több régi, és mintegy 150 új munkása számára”, mindez túl nagy áldozatokkal járt: 165 dolgozó (elsősorban a sztrájk vezetői) *Komandó elhagyására* kényszerült.

Pár évvel később egy *városi fűrésztelep* szülöttje pedig egyik legszebb és könyvünkhöz nagyon közelálló versét így fejezte be:

„Ne sírjon, akit ütnek, ne kiáltson,
vagy hogyha sír, botozója ne tudja,
a gazkedv derül a minél több gyászon.

Biztos kívágnak, lebukom forogva,
de aki megöl, nagyon is vigyázzon,
rádölkök én és úgy hal tiporodva.”

/Salamon Ernő: Példa a hangszerfáról. 1941./

TARISZNYÁS MÁRTON

GYERGYÓ TÖRTÉNETI
NÉPRAJZA

TÍZ TANULMÁNY

KÓS KÁROLY
ELŐSZAVÁVAL

KRITERION KÖNYVKIADÓ
BUKAREST 1982